

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Dağıtım: Genel

22 Ekim 2018

Orijinal: İngilizce

İnsan Hakları Komitesi

İhtiyari Protokol'ün 5 (4) maddesi uyarınca Komite tarafından kabul edilen görüşler, Başvuru No. 2274/2013* , ** , ***

<i>Başvurucu:</i>	Şeyma Türkan (Temsilcisi/Vekili yok.)
<i>Mağdur Olduğu İddia Edilen:</i>	Başvurucu
<i>Taraf Devlet:</i>	Türkiye
<i>Başvuru Tarihi:</i>	26 Haziran 2012 (İlk Başvuru)
<i>Belge Referansları:</i>	19 Temmuz 2013 tarihinde Taraf Devlet'e iletilen, Komite usul kurallarının 97. kuralı (hâlihazırda 92. kural) uyarınca alınan karar (belgeşeklinde düzenlenmemiştir)
<i>Görüşlerin kabul tarihi:</i>	17 Temmuz 2018
<i>Konu:</i>	Başörtüsü yerine peruk takan başvuru sahibinin üniversiteye kabulünün reddi
<i>Usule ilişkin konular:</i>	İddiaların ispat düzeyi
<i>Esasa ilişkin konular:</i>	Etkili başvuru hakkı, cinsiyet ayrımcılığı, adil yargılanma, din özgürlüğü, kamuda çalışma hakkı
<i>Sözleşme Maddeleri:</i>	2, 3, 14, 18, 25 ve 26
<i>İhtiyari Protokol Maddeleri:</i>	2 ve 3

1. Başvuru sahibi, 1987 doğumlu Türkiye vatandaşı, Şeyma Türkan'dır. Şeyma Türkan, Türkiye'nin, Sözleşme'nin 2, 3, 14, 18, 25 ve 26. maddeleri kapsamındaki haklarını ihlal ettiğini iddia etmektedir. İhtiyari Protokol, Türkiye için 24 Şubat 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Başvurucu, bir avukat tarafından temsil edilmemektedir.

* Komite tarafından 123. Oturumda (2-27 Temmuz 2018) kabul edilmiştir.

** Başvurunun incelenmesine katılan komite üyeleri:

Tania María Abdo Rocholl, Yadh Ben Achour, Ilze Brands Kehris, Sarah Cleveland, Ahmed Amin Fathalla, Olivier de Frouville, Christof Heyns, Bamariam Koita, Marcia V.J. Kran, Duncan Laki Muhumuza, Mauro Politi, José Manuel Santos Pais, Yuval Shany and Margo Waterval.

*** Görüşlere ek olarak, Komite üyesi Olivier de Frouville tarafından bir bireysel görüş bulunmaktadır.

Olay ve Olgular

2.1 Başvurucu, dini inançlarına uygun olarak saç ve boynunu kaplayan bir başörtüsü takan bir Müslüman kadındır. 2006 yılında, lise mezunlarını performanslarına göre üniversiteye yerleştiren Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı'nı başarıyla geçti. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne kaydolma hakkı kazandı. Başvurucu, saçını kaplamak için bir peruk takarak Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı'na girdi. Bu, kendisini küçümsenmiş ve rahatsız hissettirmiş olsa da, sınav kuralları başörtüsü takan öğrencilerin sınav salonuna girmesini engelliyordu.

2.2. 9 Mayıs 2006 tarihinde başvurucu, öğrenim ücretlerini ödedi ve üniversiteye kayıt olmak üzere gitti. Yine bir peruk kullandı. İki farklı okul görevlisi, başvurunun peruğu çıkarmayı reddetmesi üzerine ilgili Üniversite Rektörü'nün peruk takan öğrencileri kaydetmemeleri yönünde talimat verdiği gerekçesiyle, onu öğrenci olarak kaydetmeyi reddetti. Başvurucu, onlara, şimdiki dış görünümüyle aynı olarak o dönemde boyun kısmı açık ve saç perukun altında görünmeyen bir şekilde Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı'na, girdiğini vurguladı. Kayıt Kabul Sorumlusu'nu görme talebi reddedildi.

2.3 7 Eylül 2006 tarihinde, okul, başvurunun babasının kızını kaydettirme talebini reddetti ve yüksek mahkemelerin dış görünüşle ilgili kararlarına dayalı olarak yükseköğrenim öğrencilerinin yasal düzenlemelere uymaları gerektiğini belirtti. İlgili Üniversite tarafından kendisine öğrenim ücretlerinin geri ödenmesi teklifinin ardından başvurucu, 4 Ekim 2006 tarihinde, öğrenim ücretlerinin geri ödenmesini istemediğini belirten bir mektup göndererek bunun yerine öğrenci olarak kaydedilmeyi talep etti.

2.4 21 Ekim 2006 tarihinde başvurucu, önce Gaziantep İkinci İdare Mahkemesi'ne itirazda bulundu. Ayrıca mezkûr üniversitenin idari yaptırımının durdurulmasını talep etti. Başvurucu, peruk takmayı yasaklayan bir yasal düzenleme olmadığını ve bu nedenle rektör tarafından verilen sözlü talimatın keyfi olduğunu, ilgili üniversitenin, onun peruk takmasını dini bir ideale/amaçla yaptığı çıkarımında bulunduğunu iddia etti. Başvurucu, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı'nı başarıyla geçtikten sonra, sadece tek neden olan saçının görünmemesi gerekçesiyle üniversiteye erişimi reddedildiği için eğitim hakkına yönelik ayrımcılık yapıldığını da ileri sürdü.

2.5 20 Şubat 2007 tarihinde Gaziantep İkinci İdare Mahkemesi, başvurunun, idari yaptırımın durdurulması talebini reddetti. 16 Nisan 2007 tarihinde başvurucu, aynı Mahkeme'ye, ilgili Üniversite'nin savunmasında sunduğu belgelerin bir kopyasını almadığını ve bu durumun adil yargılanma hakkının ihlali olduğunu belirterek şikâyeti hakkında ek argümanlar sundu. İlgili Üniversite tarafından sunulan gazete kupürlerinin, ilgili Üniversite'ye kayıt olmaya gittiği günden sonraki güne ait başörtüsü takmış bir fotoğraf içerdiğini ve bu fotoğraftaki görünümün, ilgili Üniversite'ye kayıt başvurusunda sahip olduğu görünümüyle uyuşmadığını belirtti. Başvurucu ayrıca, Anayasa'nın 13 ve 42. maddeleri uyarınca, eğitim hakkı gibi temel bir hakkın, sadece yasayla sınırlandırılabilceğini savundu.

2.6 7 Aralık 2007 tarihinde, Gaziantep İkinci İdare Mahkemesi, başvurunun şikâyetini reddetti. Mahkeme, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun geçici 17. maddesini yorumlayan, 9 Nisan 1991 tarihli Anayasa Mahkemesi kararına atıfta bulunarak "yükseköğrenim kurumlarında dini inanç nedeniyle bir türban ya da başörtüsüyle boyun ve saçın örtülmesinin laiklik ve eşitlik prensiplerine aykırı olduğunu" belirtti.¹

¹ Başvurucuya göre, 1991'den önce, Devlet tarafından yükseköğrenim kurumlarında başörtüsüne kesin bir yasak bulunmuyordu. 25 Ekim 1990'da yürürlüğe giren 2547 Sayılı Kanun'un 17. maddesi, "yükseköğretim kurumlarında kılık kıyafet tercihinin, mevcut yasaları ihlal etmediği sürece özgür olması gerektiğini" belirtiyor. Ancak, 31 Temmuz 1991'de Anayasa Mahkemesi, bu hükmün anayasaya uygun olduğuna karar verdi. Ancak dini saiklerle boyun ve saçların başörtüsü ile örtülmesinin, Anayasa'da yer alan laiklik ilkesiyle çeliştiği için korunması gereken bir özgürlük olarak kabul edilmemesi gerektiğine karar verdi. Başvurucuya göre, sıkı başörtüsü yasağı, 1997 yılından itibaren Yükseköğretim Kurulu tarafından üniversite rektörlerine gönderilen genelgeler aracılığıyla etkili bir şekilde uygulandı ve bu, resmi bir yasal düzenleme olmaksızın, üniversitelerde başörtüsü/türban takılmasına yönelik fiili bir yasağa yol açtı.

2.7 14 Mart 2008 tarihinde başvuru, Danıştay'a bir temyiz başvurusu yaptı. Başvuru, Gaziantep İkinci İdare Mahkemesi'nin somut gerçeklere ilişkin bir hata yaptığını iddia etti. Şöyle ki başvuru, gerçekte başvurusu değil de peruk takmış olmasına rağmen, Mahkeme kararında, başvurucağının ilgili kayıt başvurusu sırasında başvurusu taktığını belirtti. Başvurucağı ayrıca, böyle bir niyeti, hiç ifade etmemesine rağmen, Mahkeme'nin, başvurucağı hakkında, peruk takarak laiklik ilkesine aykırı davranmayı amaçladığı sonucuna varmıştır. Bu nedenle, kaydının reddedilmesinin, keyfi olduğunun değerlendirilmesi gerektiğini belirtti. Başvurucağı, Sözleşme ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne göre korunan eğitim, ifade özgürlüğü, dini özgürlük ve özel yaşama saygı haklarının ihlal edildiğini de ileri sürdü.

2.8 20 Nisan 2011 tarihinde başvurucağı, Danıştay Sekizinci Dairesi'nin temyiz başvurusunu başka herhangi bir gerekçe belirtmeksizin reddettiği yönünde, 2 Mart 2011 tarihli bir ilam kararı aldı. 1982 Türk Anayasası'nın 155/1 maddesine göre Danıştay, idari mahkemelerin kararlarını ve hükümlerini gözden geçiren son yetki merciidir.

Şikâyet

3.1 Başvurucağı, Devlet tarafından Sözleşme'nin 2, 3, 14, 18, 25 ve 26. maddeleri uyarınca haklarının ihlal edildiğini iddia etmektedir.

3.2 Başvurucağı, Sözleşme'nin 18. maddesi açısından, Devlet tarafından başvurusunu resmen yasaklayan yasal bir düzenleme bulunmadığından, din özgürlüğü hakkına müdahalenin Devlet tarafından kanunla öngörülmediğini ileri sürmektedir. Başvurucağı, peruk takmanın özel bir anlamla ilişkilendirilemeyeceğini, ancak ilgili Üniversite ve yerel mahkemelerin yine de dini ve hatta siyasi bir amaç taşıdığını çıkardıklarını savunmaktadır. Başvurucağı, saçını örtmek suretiyle, herhangi bir iddiada bulunmaya çalışmadığını ve Taraf Devlet'teki laikliğe karşı çıkmaya çalışmadığını vurgulamaktadır. Üniversiteye kaydını yapmasına izin verilmemesi, Sözleşme'nin 18. maddesi anlamında, meşru bir amaç güden bir önlem olarak görülemez. Çünkü peruk takmak, kamu güvenliğine, kamu sağlığına, kamu düzenine ya da kamusal ahlaka tehdit oluşturan bir durum olarak kabul edilemez. Ayrıca, başvurucağı, tamamen doğal bir görünüm olan peruklu haldeki görünümünden dolayı, üçüncü tarafların haklarını ihlal etmekle suçlanamaz.

3.3 Başvurucağı, Taraf Devlet tarafından, cinsiyeti ve dinine dayalı olarak ayrımcılığa uğradığını iddia etmektedir. Başvurucağı, benzer dini inançlara sahip erkek öğrencilerle aynı sınavı geçmiş olmasına rağmen, beş yıl boyunca söz konusu Üniversite'ye girişine izin verilmediğini belirtmektedir. Dolayısıyla, yükseköğrenim eğitimi almanın başka alternatif bir yolunun bulunmaması nedeniyle de evde kalmak zorunda kaldı. Bununla birlikte başvurucağı, başvurusu yasağının, Müslüman kadınları orantısız bir şekilde etkilediğini ve eğitim, istihdam ve kamusal yaşama erişim açısından eşitsizliklere neden olduğunu ifade etmektedir.² Ayrıca, hükümet ve askeriyenin etkisi altında olmaları ve Anayasa Mahkemesi'nin yargı içtihadına dayanmaları sebebiyle yerel mahkemelerin, başvurusu kadınları ayrımcılıktan korumada etkisiz olduğunu savunmaktadır. Başvurucağı, Taraf Devlet tarafından, Sözleşme'nin 2, 3, 25 ve 26. maddelerinin ihlal edildiğini ileri sürmektedir.

3.4 Başvurucağı, Taraf Devlet tarafından Sözleşme'nin 14. maddesinin ihlal edildiğini iddia etmektedir. Söz konusu Üniversite tarafından Gaziantep İkinci İdare Mahkemesi'ne delil olarak sunulan eklerin, kendisine duruşmadan önce iletilmediğini ve bu durumun kendini savunma hakkının ihlali olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca, kendisinin Sözleşme kapsamındaki haklarının ihlal edildiğine dair iddialarına, mahkemelerin yanıt vermediğini ve

² Başvurucağı, 12 Mart 2007'de Milliyet Gazetesi/Konda Araştırma Merkezi tarafından gerçekleştirilen bir ankete atıfta bulunarak, Türkiye'deki kadınların %69.4'ünün genellikle evlerinin dışındayken başlarını örttüğünü belirtiyor. Bu araştırmaya göre, 17 yaşından büyük 22 milyon Türk kadınının yaklaşık 14 milyonu ev dışında başlarını örtüyor. Ayrıca, "Türkiye'nin Örtülü Gerçeği" adlı bir çalışmaya (İstanbul, Hazar, 2007) atıfta bulunarak, haklarını kaybetmekten korktukları için başvurusu kadınları çıkarmak zorunda kalan kadınların %70.8'inin, "kişiliklerinin" zedelendiğini hissettiğini ve %63.2'sinin hakarete uğramış hissettiğini belirtiyor. Başvurucağı ayrıca, başvurusu kadınları nedeniyle istihdamda ayrımcılığa uğrayan kadınlara dair örnekler sunuyor. Aynı çalışmaya göre, kadınların %20.8'i başı örtülü olarak çalışabilecekleri iş bulamıyor, %17.8'i başvurusu nedeniyle, işyerinde arka planda kalmaya zorlanıyor ve %17.1'i başvurusuyle çalışmak istiyorlarsa mesleklerinden farklı işler yapmak zorunda kalıyor.

Danıştay'a temyiz başvurusunun karara bağlanması için beş yıl gerektiğinden, dava sürecinin makul süreyi aşmış olduğunu iddia etmektedir.

Taraf Devlet'in Kabul Edilebilirlik ve Esas Hakkındaki Görüşleri

4.1 20 Ocak 2014 tarihli bir bildirim (*note verbale*) ile Taraf Devlet, başvuruya ilişkin gözlemlerini sunmuş, davaya konu olayları ve ilgili anayasal hükümleri belirtmiştir. Taraf Devlet, ilgili Üniversite'nin, yürürlükteki yasal düzenlemelere ve Anayasa Mahkemesi'nin bağlayıcı nitelikteki kararlarına uygun olarak başvurucunun kaydını reddettiğini iddia etmektedir. Kayıt memuru, başvurucunun yürürlükteki kılık-kıyafet yönetmeliğine uymasını ve dini amaçlarla taktığı peruğunu çıkarmasını istemiştir. Bu talebi reddettiği için de başvurucunun kaydını yaptırma talebi reddedilmiştir. Yüksek mahkeme kararlarına dayanılarak oluşturulan ulusal kılık-kıyafet yönetmeliğine uyma gerekliliği, 2006 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Kılavuzu, Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları'nın "Kayıt için Gereklilikler" bölümünde belirtilmiştir. Bu idari düzenlemenin yasallığı, Gaziantep İkinci İdare Mahkemesi'nin 7 Aralık 2007 tarihli kararı ile onaylanmıştır. Mahkeme, 2547 sayılı Kanun uyarınca, yükseköğretim kurumları tarafından uygulanan kılık-kıyafet yönetmeliğinin, zorunlu olduğunu belirtmiştir.

4.2 Taraf Devlet, 2547 sayılı Kanun'un, 25 Şubat 2011 ve 12 Temmuz 2012 tarihlerinde değiştirildiğini iddia etmektedir. Yeni hükümlere göre kendi istekleriyle yükseköğretim kurumlarından ayrılan öğrenciler, terörle ilgili suçlar dışında herhangi bir nedenle çıkarılan öğrenciler ve kayıt hakkı elde etmelerine rağmen kayıt yaptırmayan öğrenciler, ilgili kuruma başvuruda bulunarak eğitimlerine bir sonraki akademik yılda devam etme hakkına sahiptirler. Bu değişikliklere göre başvurucu, ilgili Üniversite'nin yönetimine başvuruda bulunarak Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde kaydını yaptırma ve eğitimine devam etme hakkına sahiptir. Bu açıdan Taraf Devlet, başvurucunun haklarının ihlal edilmediğini iddia etmektedir. Taraf Devlet ayrıca, bir ihlal olmuşsa bile, başvurucunun artık maddi tazminat talep etme hakkına sahip olduğunu ve bu ihtimalin ilgili Üniversite yönetimi tarafından, 19 Eylül 2013 tarihli bir mektupla yazılı olarak bilgilendirildiğini belirtmektedir. Bu çerçevede, Taraf Devlet, söz konusu yasal değişikliklerin ardından, başvurucunun iddialarının artık hukuki bir dayanağının kalmadığı gerekçesiyle, başvurunun kabul edilemez ilan edilmesi gerektiği sonucuna varmaktadır.

Başvurucunun Taraf Devlet'in Kabul Edilebilirlik ve Esas Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Görüşleri

5.1 Başvurucu, 27 Şubat 2014 tarihinde, Taraf Devlet tarafından ifade edilen yasal düzenlemelere rağmen, 2006 yılında ilgili Üniversite'nin kaydını reddetmesi nedeniyle ihlal edilen haklarının, telafisi mümkün olmayan bir şekilde geri kazanılamayacağını ileri sürmektedir. Eğer usulüne uygun olarak kaydı yapılmış olsaydı, 2011 yılında mezun olacaktı ve akademik başarı geçmişi ve iyi derecede İngilizce bilgisi göz önüne alındığında, şimdiye kadar bir finans kurumunda çalışıyor olacaktı. Ayrıca, Taraf Devlet tarafından ifade edilen yasal düzenlemeler, yeniden üniversite eğitimine başlaması halinde, gelecekte benzer bir ihlale maruz kalmayacağını garanti etmemektedir. Başvurucu, başörtüsünü yasaklayan açık bir yasal hüküm bulunmadığını ve uygulamanın yıllar içinde defalarca değiştiğini iddia etmektedir. Bu konuda, başörtüsü yasağının 1987 yılında uygulandığını, 1988-1997 yılları arasında yasağın uygulanmadığını ve ardından 1997'den itibaren tekrar uygulanmaya başlandığını gösteren somut örnekler sunmaktadır. 2014 yılı itibarıyla, başörtüsü yasağına fiili (de facto) olarak bir serbesti getirilse bile, hâlihazırda, gelecekte bu yasağın yeniden uygulanmasını önleyecek hiçbir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Başvurucu ayrıca, Taraf Devlet'in bahsettiği 6111 sayılı Kanun ve 6353 sayılı Kanun ile yapılan 2547 sayılı Kanun'a yönelik düzenlemelerin, genel öğrenci affıyla ilgili olduğunu ve başörtüsü meselesini ele almadığını iddia etmekte ve bu nedenle maruz kaldığı mağduriyeti gidermediğini belirtmektedir. Bununla birlikte, üniversiteye ilk kayıt olma girişiminden bu yana, sekiz yılını kaybettiğini ve artık herhangi bir yükseköğretim kurumuna kaydolamayacağını ve lise mezunu olarak kalacağını eklemektedir.

5.2 Başvurucu, Gaziantep İkinci İdare Mahkemesi'nin, kendisinin başörtüsü değil de bir peruk taktığı gerçeğini dikkate almadığını ileri sürmekte ve hâkimlerin muhtemel

yaptırımlardan korktukları için benzer davalarda ihlal kararı vermekten kaçındıklarını belirtmektedir.

5.3 Başvurucu, Taraf Devlet'in uygulamalarını Anayasa'ya dayandırmasına cevap olarak başörtüsü nedeniyle dini inançlarından dolayı ayrımcılığa maruz bırakıldığını ve bunun da Anayasa'nın 10. maddesine aykırı olduğunu belirtmektedir. Başvurucu, aynı sınavı geçen diğer öğrencilerin aksine, saçını örttüğü için üniversite eğitiminin engellendiğini, dahası ülkede uygulanan başörtüsü yasağı nedeniyle Anayasa'nın 20. maddesi kapsamında olan özel hayata saygı hakkının da ihlal edildiğini ifade etmektedir. Ayrıca, dini inançları gereği başörtüsü takan kişilere uygulanan bu yasağın, kanser veya kellik nedeniyle başörtüsü takan insanlar için geçerli olmadığını belirterek Anayasa'nın 24. maddesi kapsamında yer alan din özgürlüğü hakkının da ihlal edildiğini ileri sürmektedir. Yine o, kendisinin ilgili Üniversite'nin yerleşkesine girmesine izin verilmediği için babasının onun adına yönetimle görüşmek zorunda kalmasını gerekçe göstererek Anayasa'nın 25. maddesi kapsamında yer alan, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının ihlal edildiğini iddia etmektedir. Bununla birlikte başvuru, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Kılavuzu içerisindeki, Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları bölümünde yer alan başörtüsü takma yasağının, Anayasa ve Yükseköğretim Kanunu'na uymadığını ve bu sebeple öğrenim görmesinin engellendiğini ileri sürerek Anayasa'nın 42. maddesi uyarınca, eğitim hakkının ihlal edildiğini ifade etmektedir.

Komite Önündeki Usul ve Esaslar

Kabul Edilebilirlik Hakkındaki Değerlendirme

6.1 Komite, kendi İç Tüzüğü'nün 93 numaralı kuralı uyarınca, bir başvuruda öne sürülen iddiaları değerlendirmeye almadan önce, söz konusu başvurunun, İhtiyari Protokol'e göre kabul edilebilir olup olmadığı hususunu karara bağlamak durumundadır.

6.2 Komite, İhtiyari Protokol'ün 5 (2)(a) maddesi uyarınca, başvuru konusunun başka bir uluslararası soruşturma veya uzlaşma prosedürü kapsamında incelemeye alınmadığını teyit etmektedir.

6.3 Komite, başvurunun, tüm iç hukuk yollarının tüketildiği iddiasını göz önünde bulundurmaktadır. Taraf Devlet tarafından da bu konuda herhangi bir itirazın olmaması halinde, Komite, İhtiyari Protokol'ün 5 (2)(b) maddesi uyarınca, mevcut başvurunun değerlendirmesini engelleyen bir durumun olmadığı sonucuna varır.

6.4 Komite, Taraf Devlet'in, 2011 yılında, 2547 sayılı Kanun'da yapılan değişikliklerin, başvuru lehine üniversiteye kaydolma ve maddi tazminat talep etme hakkı sağlamasını ve bu seçeneğin kendisine 2013 yılında resmi olarak bildirilmesini gerekçe göstererek başvurunun hâlihazırda mağdur statüsüne sahip olmadığı iddiasını göz önünde bulundurmaktadır. Komite, aynı şekilde, Taraf Devlet'in, "maddi" tazminatın manasını veya mahiyetini açıklamadığını da dikkate almaktadır. Bunun yanında, Komite, başvurunun karşı cevabı olan; 2006'da üniversiteye ilk kayıt olma girişimi ile 2013'te yeni bir fırsatı olduğuna dair bildirim alması arasında, sekiz yıl geçtiğini de göz önünde bulundurmaktadır. Ayrıca, bu süre zarfında, onun üniversiteye kayıt olma fırsatını ve üniversite eğitimini tamamlamasıyla ulaşacağı ekonomik imkân ve istihdam faydalarından yararlanma fırsatını kaybettiğini ve artık üniversite eğitimine devam etmesinin mümkün olmadığını belirttiğini de dikkate almaktadır. Bu açıdan, Komite, başvuru nihayetinde üniversiteye kayıt olma fırsatını elde etse bile, oluşan bu fırsat durumun, onun şikâyetinin özünü ele almadığını, diğer bir ifadeyle, 2006'da dini saiklerle başını örttüğü için kaydının reddedilmesini ve bunun sonucunda yaşadığı zararları telafi edememesini ele almadığını göz önünde bulundurmaktadır. Ayrıca, bu zararların başvuru tarafından maddi olarak tazmin edilmediğini de değerlendirmektedir. Bu doğrultuda Komite, başvurunun İhtiyari Protokol'ün 1 ve 2. maddeleri uyarınca bir mağdur olarak kaldığını kabul etmektedir.

6.5 Komite, başvurunun, iç hukuk mahkemelerinin siyasi baskı altında hareket ettiği için Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamında korunan hakların ihlal edildiğine dair iddiasını dikkate almaktadır. Bununla birlikte, Komite, Taraf Devletler için genel yükümlülükleri belirleyen Sözleşme'nin 2. maddesinin, kendiliğinden bir talepte bulunma hakkı yaratamayacağını, ancak başvuruların İhtiyari Protokol uyarınca, sadece diğer Sözleşme maddeleri ile birlikte bu

hakkı talep edebileceğini hatırlatmaktadır.³ Bu nedenle, Komite, başvurunun bu kısmını, İhtiyari Protokol'ün 3. maddesi uyarınca kabul edilemez bulmaktadır.

6.6 Başvurucunun, Sözleşme'nin 14. maddesi kapsamındaki iddiasıyla ilgili olarak Komite, başvurunun Gaziantep İkinci İdare Mahkemesi'nin, savunma kapsamında ilgili Üniversite tarafından mahkemeye sunulan ekleri, kendisine iletmediği iddiasıyla ilgili ve mahkemelerin siyasi baskı altında olmaları nedeniyle, haklarını korumada yetersiz kaldıkları iddiasıyla ilgili olarak yeterli ayrıntı sunmadığını göz önünde bulundurmaktadır. Bu nedenle, Komite, başvurunun bu kısmının yeterince gerekçelendirilmediğini belirtmekte ve bu kısmını, İhtiyari Protokol'ün 3. maddesi uyarınca kabul edilemez bulmaktadır.

6.7 Komite, başvurunun, Sözleşme'nin 25. maddesi kapsamındaki iddiasına ilişkin iddiasını desteklemek için yeterli ayrıntı sunmadığını gözlemlemektedir. Dosyada iddiaya dair başka herhangi bir bilgi, belge veya açıklama olmaması nedeniyle, Komite, başvurunun bu kısmının yeterince gerekçelendirilmediğini belirtmekte ve bu kısmını, İhtiyari Protokol'ün 2. maddesi uyarınca kabul edilemez bulmaktadır.

6.8 Komite, başvurunun, Sözleşme'nin 3, 18 ve 26. maddeleri kapsamında ileri sürdüğü iddiaların gerekçelerini, kabul edilebilirlik açısından yeterince ortaya koyduğunu düşünmektedir. Bu nedenle, başvuruyu kabul edilebilir bulmaktadır. Başvurucunun, görünüşte, Sözleşme'nin 3. maddesini ayrı bir başlık olarak ileri sürdüğü görülse de dosya kapsamında bulunan materyallerden Komite, bu hükmün, Sözleşme'nin 18. maddesi ile birlikte ele alınıp değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Bu nedenle, esasa ilişkin değerlendirmeye devam edecektir.

Esas Hakkındaki Değerlendirme

7.1 Komite, başvuruyu, İhtiyari Protokol'ün 5 (1) maddesi uyarınca, taraflarca kendisine sunulan tüm bilgiler ışığında değerlendirmiştir.

7.2 Komite, Sözleşme'nin 18. maddesi uyarınca, başvurunun, başörtüsü yerine saçını örtmek için peruk takması sebebiyle, seçme sınavı süreciyle uygun bir şekilde kabul edildiği Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'ne kaydolmasına ve öğrenim görmesine izin verilmediği iddiasını dikkate almaktadır. Başvurucu, yetkililerin bu şekilde, onun din özgürlüğüne yönelik bir kısıtlama getirdiğini belirtmektedir. Komite, başvurunun iddiasındaki söz konusu kısıtlamanın, yasalarla öngörülmediğini ve Sözleşme'nin 18 (3) maddesinde belirtildiği şekliyle, kamu güvenliğini, kamu düzenini, kamu sağlığını veya kamusal ahlakı veyahut da başkalarının temel hak ve özgürlüklerini korumaya yönelik olmadığını değerlendirmektedir.

7.3 Komite, din, vicdan ve inanç özgürlüğü hakkına ilişkin olarak 22 numaralı genel yorum (1993) uyarınca, din veya inançların yaşanması ve uygulanmasının, diğerlerinin yanı sıra, özellikle özel ve ayırt edici kıyafetlerin giyilmesini veya başörtülerin takılmasını da kapsayabileceğini vurgulamaktadır. Komite, başvurunun başörtüsü değil de peruk takmasına rağmen, bunu, dini inançlarına uygun olarak saçlarını örtmek için yaptığını belirttiğini gözlemlemektedir. Komite ayrıca, başvurunun peruk takmasından, ilgili Üniversite'nin, bunun dini bir amaçla yapıldığı çıkarımında bulunduğu ve dini nedenlerle kayıt yaptırmasına izin verilmediği iddiasını da not etmektedir. Başvurucu ayrıca, böyle bir yasağın kanser hastası veya kel olduğu için peruk takan kişiler için geçerli olmadığını da ileri sürmektedir. Taraf Devlet, bu iddiaların aksini ispat edememektedir. Peruğun, Müslüman inancında, yaygın olarak kabul edilen dini bir anlam veya önemi olmamasına rağmen, başvurunun onu dini amaçlarla saçını örtmek için kullanması yönündeki amacı ve ilgili kısıtlamanın nedenlerine dayanarak Komite, mevcut olayın, Sözleşme'nin 18 (1) maddesi kapsamına girdiğini düşünmektedir. Bu gerekçelerle Komite, başvurunun, dini amaçlarla saçlarını örtmek için peruk takması nedeniyle ilgili Üniversite'ye kaydının reddedilmesinin, onun dini inancını açığa vurma hakkına yönelik bir kısıtlama teşkil ettiği kanaatine varmaktadır.

7.4 Sözleşme'nin 18 (3) maddesi, bir kişinin dinini veya inancını açıklama özgürlüğünün kısıtlanmasına, ancak bu kısıtlamaların yasayla öngörülmüş olması ve kamu güvenliğinin,

³ Bakınız, *A.P./Ukrayna* (CCPR/C/105/D/1834/2008), paragraf, 8.5 ve *A.W.K./Yeni Zelanda* (CCPR/C/112/D/1998/2010), paragraf, 9.4.

kamu düzeninin, kamu sağlığının veya kamusal ahlakın veyahut da başkalarının temel hak ve özgürlüklerinin korunması için gereklilik arz etmesi halinde izin vermektedir. Komite, içtihatları gereği Sözleşme'nin 18 (3) maddesinin, titizlikle ve hassasiyetle yorumlanması gerektiğini hatırlatmaktadır. Kısıtlamalar, yalnızca öngörüldükleri amaçlar için uygulanabilirler ve dayandıkları özel ihtiyaçla doğrudan ilişkili ve orantılı olmak zorundadırlar. Ayrıca, kısıtlamalar, ayrımcılığa tabi tutma amacıyla getirilemez ya da ayrımcılık içeren bir yaklaşımla uygulanamazlar.⁴

7.5 Dosyadaki mevcut duruma göre bir kısıtlamanın yasayla öngörülmesi gerekliliği açısından, Komite, başvurunun başörtüsü takmaya ya da peruk kullanmaya dair kanunla belirlenmiş bir yasaklamanın olmadığını ileri sürdüğü iddiasını değerlendirmeye almaktadır. Komite ayrıca, Taraf Devlet'in argümanı olarak belirttiği, üniversitelerde başörtüsü takılmasına ilişkin kısıtlamanın, mahkemeler tarafından yorumlandığı şekliyle 2547 sayılı Kanun'a dayanan, 2006 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Kılavuzu'nda, Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları kısmında düzenlendiği ve dolayısıyla yasağın kanunla belirlendiği hususunu da değerlendirmeye almaktadır. Ancak, Komite, 18 (1) maddesinde belirtilen haklara ilişkin kısıtlamaların, 18 (3) maddesinde belirtilen diğer gerekliliklere de uygun olması gerektiğinden, bu durumu, değerlendirip sonuca varma gereksinimi duymaz.

7.6 Komite, Taraf Devlet'in, dinin veya inançların açıklanmasına getirilen yasaklamanın, Sözleşme'nin 18 (3) maddesindeki hükümleri nasıl karşıladığını, yani kamu güvenliğini, kamu düzenini, kamu sağlığını veya kamusal ahlakı veyahut da başkalarının temel hak ve özgürlüklerinin korunması amacını yerine getirip getirmediğini ve bu amaçla nasıl ilişkili ve orantılı olduğunu açıklamaya çalışmadığını göz önünde bulundurmaktadır. Komite, böyle geniş ölçekli bir kısıtlamanın, amacının net bir şekilde gerekçelendirilmeden, üniversite eğitimi sürdürme fırsatını kaybeden başvuru üzerinde orantısız bir etki meydana getirdiğini belirtmektedir. Bu nedenle, sunulan gerçeklerin, başvurunun Sözleşme'nin 18. maddesi kapsamındaki haklarının ihlal edildiğini ortaya koyduğunu düşünmektedir.

7.7 Komite, ilgili Üniversite tarafından dini saiklerle başın örtülmesine getirilen kısıtlamanın, dini inancını yerine getirmek için saçlarını örtmeyi seçen Müslüman bir kadın olarak başvurunun kendisini orantısız bir şekilde etkilemesinden dolayı, başvurunun, Sözleşme'nin 3 ve 26. maddeleri kapsamına göre din ve cinsiyet temelinde ayrımcılık içeren bir kısıtlama olduğu yönündeki iddiasını değerlendirmektedir. Komite, başvurunun, üniversitede başın örtülmesine ilişkin kısıtlamanın, ülkedeki pek çok Müslüman kız öğrenciyi ilgilendireceği ve bu kısıtlamanın bir sonucu olarak dini inançları doğrultusunda saçlarını örten kadınların, başvuru gibi bir üniversitede yükseköğrenim görmelerinin fiilen ve önemli ölçüde engellenebileceği yönündeki görüşünü de not etmektedir.

7.8 Komite, kadınların kamusal alanda giyecekleri kıyafetlere ilişkin yönetmeliklerin, ayrımcılık yasağı da dâhil olmak üzere Sözleşme tarafından teminat altına alınan bir dizi hakkı ihlal edebileceğini hatırlatmaktadır.⁵ Komite, ayrıca Taraf Devlet'in, söz konusu kısıtlamanın, Sözleşme kapsamında meşru olan bir amaç doğrultusunda, nasıl makul ve nesnel kriterlere dayandığını açıklamadığını da belirtmektedir.⁶ Komite, üniversitede başın örtülmesine ilişkin kısıtlamanın, dini inancı doğrultusunda başını örtmeyi tercih eden bir Müslüman kadın olarak başvurucuya karşı bir tür kesişimsel ayrımcılık teşkil ettiğini ve dolayısıyla, ilgili durumun, Sözleşme'nin 26. maddesini ve 18. maddesiyle bağlantılı olarak 3. maddesini ihlal ettiği sonucuna varmaktadır.

8. İhtiyari Protokol'ün 5 (4) maddesi uyarınca hareket eden Komite, dosya kapsamındaki mevcut bilgilerden hareketle, Taraf Devlet'in, başvuruçuların, Sözleşme'nin 18 ve 26. maddeleri ile 18. maddeyle birlikte okunduğunda 3. maddeyi ihlal ettiği görüşündedir.

9. Sözleşme'nin 2 (3)(a) maddesi uyarınca, Taraf Devlet, hakları ihlal edilen bireylere, etkili bir hukuki çözüm yolu sağlama yükümlülüğü altındadır. Dolayısıyla, Taraf Devlet'in, diğer yükümlülüklerinin yanı sıra, Sayın Türkan'a, özellikle kaybettiği iş fırsatlarını da kapsayacak şekilde yeterli tazminat sağlama ve talep etmesi halinde yükseköğrenime devam etmesi için

⁴ Bakınız, Komite'nin Genel Yorumu, No: 22, paragraf, 8.

⁵ Bakınız, Komite'nin Genel Yorum No: 28 (2000), kadın ve erkek arasındaki hak eşitliği, paragraf, 13.

⁶ Bakınız, Komite'nin Genel Yorum No: 18 (1989), ayrımcılık yasağı, paragraf, 13 ve *G.Avustralya* (CCPR/C/119/D/2172/2012), paragraf, 7.12.

gereken fırsatı sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır. Taraf Devlet, ayrıca, gelecekte benzer ihlallerin yaşanmasını önlemek için gereken tüm adımları atmakla yükümlüdür.

10. Komite, Taraf Devlet'in İhtiyari Protokol'e taraf olmakla, Komite'nin Sözleşme'nin ihlal edilip edilmediğini tespit etme yetkisini tanıdığını ve Sözleşme'nin 2. maddesi gereği, Taraf Devlet'in, kendi ülkesinde bulunan ve kendi yargı yetkisine tabi olan tüm bireyler için Sözleşme'de tanınan hakları güvence altına almayı ve bir ihlalin tespiti durumunda, etkili ve uygulanabilir bir hukuk yolu sağlamayı taahhüt ettiğini de göz önünde bulundurarak; Taraf Devlet'ten, Komite'nin Görüşleri'nin uygulanmasına yönelik aldığı tedbirlere dair, 180 gün içerisinde bilgi almak istemektedir. Bununla birlikte, Taraf Devlet'ten, işbu Görüşün, Taraf Devlet'in kendi resmi dilinde yayınlanması ve geniş bir şekilde duyurulmasının sağlanması da beklenmektedir.

Sayın Olivier de Frouville’ın Kişisel Görüşü (mutabık)

1. Mevcut vakada, Komite’nin görüşlerine bütünüyle katılmadığımı üzülerek belirtiyorum.
2. Söz konusu hassas mesele -üniversitede dini sembollerin giyilmesi ve daha genel anlamda, Türk laikliği- Türk toplumunda uzun yıllardır tartışmalı bir konudur. Bu durum, Komite’yi daha fazla hassas davranmaya, konunun bağlamını ve tarihsel gelişimini daha yakından inceleyip değerlendirmeye sevk etmeliydi.
3. Öncelikle Komite, -Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin *Leyla Şahin/Türkiye* davasındaki kararında yaptığı gibi¹- Türkiye’de laikliğin kökenlerine ve önemine dikkat çekmesi gerekirdi. AİHM, Türkiye Cumhuriyeti’nin laiklik üzerine inşa edildiğini ve kurulduğu dönemin aynı zamanda, kadın hakları açısından da ilerleme kaydedilen bir dönem olduğunu hatırlatmaya dikkat etmiştir: “Cumhuriyet idealinin belirleyici özelliği, kadınların kamusal yaşamdaki varlığı ve topluma aktif katılımlarıydı. Dolayısıyla, kadınların dini kısıtlamalardan kurtarılması ve toplumun modernleştirilmesi gerektiği fikirleri ortak bir kökene sahipti.”² Kamu kurumlarında kılık-kıyafete ilişkin ilk düzenlemeler, kadın-erkek eşitliği de dâhil olmak üzere modern değerleri savunma çabasının bir parçasıydı. Tartışmanın radikalleşmesi ve üniversitelerde başörtüsü yasağı da dâhil olmak üzere daha kısıtlayıcı yaptırımların uygulanması, 1980’ler ve 1990’lara kadar gerçekleşmemiştir.
4. Ne var ki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve lideri Recep Tayyip Erdoğan iktidara geldiğinde, tamamen zıt bir politika benimsendi. Türkiye, dini kıyafetlere açıkça karşı olan bir ülke durumundan, özellikle İslami başörtüsü de dâhil olmak üzere bu tür kıyafetleri teşvik eden bir politikaya geçti. Bu durum, Kemalizm ve laiklik değerlerinin nihai koruyucusu olması beklenen ordu içinde dahi gerçekleşti.
5. Bağlamın nasıl geliştiği göz önüne alındığında, Taraf Devlet’in bu davada, sadece kesin olarak terk edilmekle kalmayıp, aslında tamamen zıt bir politika ile değiştirilmiş olan kısıtlayıcı bir önlemi savunmaya çalışmaması pek şaşırtıcı değildir.³ Nitekim Sayın Erdoğan, AİHM’in 2005 tarihli kararını, din özgürlüğüne aykırı bularak kınamıştır.⁴ Sonuç olarak Komite tarafından alınan bu kararın, yetkililer tarafından memnuniyetle karşılanacağına şüphe yoktur. Ancak, aynı yetkililer, Türk laikliğinden kaynaklanan ve Sözleşme de dâhil olmak üzere uluslararası metinlerde yer alan kadın-erkek eşitliği ilkesine aykırı olan muhafazakâr bir dini anlayışı desteklemektedirler. İşte sorun, tam da budur.
6. Sayın Erdoğan ve AKP üyeleri tarafından yapılan birçok açıklama, Türkiye’de iktidarda olan hükümetin, başta 3. madde olmak üzere 2 ve 26. maddeler de dâhil olmak üzere Sözleşme ile bağdaşmayan, son derece aşağılayıcı ve ayrımcı bir kadın vizyonunu dayatmaya çalıştığını göstermektedir.⁵ Bu bağlamda, Komite’nin yaklaşımında, daha ihtiyatlı olması gerekirdi.
7. Esasa ilişkin olarak Komite gibi ben de, sadece mevcut davada değil, aynı zamanda üniversitelerdeki başörtüsü yasağına dair genel kısıtlama bakımından da 18. maddenin ihlal edildiği kanısındayım. Üniversiteler, ifade özgürlüğünün en yüksek korumaya tabi tutulması gereken yerlerdir. Bu bağlamda, üniversite ve kamusal eğitim arasında mutlaka net bir ayırım yapılmalıdır: Bir taraftan çocukların ifade özgürlüğü tam olarak garanti altına alınırken; diğer taraftan, bütün dini öğretiyi dayatmalarına ve inanç sistemine yönlendirme çabalarına karşı korunmalıdır. Ayrıca, kılık-kıyafet kurallarının dayatılması, özellikle toplumsal gruplar arasında gerginliklerin yaşandığı durumlarda, çocukları ayrımcılığa karşı korumanın bir yolu da olabilir. Buna karşılık, üniversiteler, eleştirel düşüncenin geliştiği yerlerdir: Buralara devam eden genç yetişkinler kendi fikirlerini oluşturabilecek olgunluktadır ve aşırı, rahatsız

¹ Bakınız, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Leyla Şahin/Türkiye* [Büyük Daire], No. 44774/97, AİHM 2005-XI.

² A.g.e., paragraf, 32.

³ Bu konuda, bu Görüşlerin 7.6 paragrafına bakınız.

⁴ « Le premier ministre turc dénonce l’arrêt de la CEDH sur le voile islamique dans les universités » (“Türkiye Başbakanı, AİHM’in üniversitelerde İslami başörtüsüne ilişkin kararını kınadı.”), *Le Monde* with Agence France-Presse (AFP), 11 Kasım 2005.

⁵ Bakınız, Örneğin, « Turquie : Erdogan affirme que les femmes ne peuvent naturellement pas être l’égal des hommes » (“Türkiye: Erdoğan kadınların doğal olarak erkeklerle eşit olamayacağını söyledi.”), *Le Monde* with AFP, 24 Kasım 2014.

edici ya da çok edici fikirler de dâhil olmak üzere fikirlerin karşılaştırılması, üniversite eğitiminin bir parçasıdır.⁶ Bu nedenle her türlü sınırlama, yalnızca Sözleşme'nin 19 (3) ve 20. maddelerine uygun olarak çok sınırlı durumlarda öngörülmelidir. Kılık-kıyafetle ilgili olarak bir yanda başörtüsü ve türban ile diğer yanda köktendinci gruplar tarafından savunulan ve bunları giyen kadınların öznel algı ve beyanlarından bağımsız olarak kadınlara ilişkin açık bir ayrımcı mesaj veren,⁷ nikap veya burka gibi yüzü tamamen kapatan kıyafetler arasında özel bir ayırım yapılmalıdır.

8. Mevcut davada, çok bariz bir ihlal söz konusudur, zira başvuru bir başörtüsü takmamış, aksine sadece bir peruk takmıştır. Bu durum ise, başvuru kısıtlayıcı düzenlemeler ile dini inançlarını uzlaştırmak için takdire şayan bir çaba sarf ettiğini göstermektedir. İlgili üniversite yetkililerinin, başvuru kayıt kabulünü reddetmeleri ve peruk takma eyleminde, başörtüsü yasağına aykırı bir uygulama bulmaya çalışmaları, güdülen meşru amaç düşünüldüğünde, açıkça aşırı bir kısıtlamadır.

9. Bununla birlikte, yukarıda açıklanan bağlam göz önüne alındığında, Komite'nin, 18. maddenin ihlal edilmesi kararını, kısıtlamanın hukuki dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle verseydi daha yerinde olurdu kanaatindeyim. O dönemde ilgili üniversitede yürürlükte olan düzenlemeler, Anayasa Mahkemesi'nin dini nedenlerle başörtüsü takılmasını yasaklayan bir kararına dayanmaktaydı. Bu yasak, hiçbir şekilde perukları kapsamıyordu. Sadece bu gerekçeyle kaydının kabul edilmemesi bile, 18. maddeye aykırı bulunabilirdi (bu maddenin 3. fıkrası, din özgürlüğüne getirilen her türlü sınırlamanın "kanunla öngörülmüş" olmasını gerektirmektedir). Dahası, peruk takma nedeniyle yapılan bir ayırımın, objektif ve makul kriterlere dayandığı düşünülemez ve bu nedenle, mevcut davada, Türkiye'de artık yürürlükte olmayan üniversitelerde başörtüsü yasağı meselesini ele almaya gerek kalmadan bile, 26. maddenin ihlali olarak kabul edilebilirdi.

10. Komite, bu şekilde hareket etmiş olsaydı, hem gerçek bir mağdur olan ve tazminatı hak eden başvurucuya adalet sağlamış olacaktı hem de kadın-erkek eşitliği ilkesine kökten aykırı bir politikayı desteklemek için kullanılacak gerekçelere başvurmayacaktı.

11. Sonuç olarak Komite'nin izlemesi gereken yargı politikasına ilişkin iki noktayı daha eklemek istiyorum. İlk olarak Komite, kendi yorumları ile bölge mahkemeleri de dâhil olmak üzere diğer mahkemelerin yorumları arasında tutarlılığı sağlamaya dikkat etmeli⁸ ve sadece derinlemesine incelemeler sonucunda ve tercihen ideal olarak gerekçelerin belirtildiği haklı nedenlerle onlardan ayrılmalıdır. Bu açıdan Komite, bu davada, AİHM'in, Leyla Şahin davasındaki görüşüne aykırı bir görüşün benimsenmesini haklı çıkaracak bu tür haklı gerekçelerin bulunduğunu göstermek için yeterince çaba sarf etmemiştir. İkinci olarak *Rabbae ve diğerleri/Hollanda* davasına ilişkin kişisel görüşümde söylediklerimi tekrarlıyorum: Sözleşme açısından bakıldığında -ki Komite'nin bakış açısı da bu olmalıdır- hangi dinden olursa olsun, kökten dinciliğe, nefreti ve özellikle de bugünlerde Avrupa'da İslam ve Müslümanlara yönelik nefreti körükleyen hareketler ve söylemler kadar güçlü bir şekilde karşı çıkılmalıdır.⁹ İnsan hakları, temelde bir çatışmanın tam ortasında bulunduğu için Komite, genel bağlama çok dikkat etmelidir. Dolayısıyla Komite, sadece ihlal mağdurlarını savunmakla kalmamalı, aynı zamanda "bu Sözleşme'deki hiçbir hükmün, [...] burada tanınan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan herhangi bir faaliyette bulunmayı ya da herhangi bir eylemi gerçekleştirme hakkını ima ettiği şeklinde yorumlanamayacağını" (madde 5 (1)) güvence altına almalıdır.

"Bu resmi olmayan çeviri, 'Etkiniz AB Programı' kapsamında, Avrupa Birliği finansal desteği ile Yaşam Bellek Özgürlük Derneği tarafından yapılmıştır.
Çeviriden kaynaklanabilecek herhangi bir hatadan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Avrupa Birliği ve Etkiniz sorumlu tutulamaz."

⁶ Bu bağlamda, yukarıda bahsedilen *Leyla Şahin* davasına ekli olan Hâkim Françoise Tulkens'in görüşüne bakınız, özellikle de 19. paragrafta belirtildiği üzere: "Üniversite, tüm otoritelerden bağımsız ve özgür bilgiye pratik bir erişim sunar. Bu türden bir deneyim, zorunlu olmayan, ancak dayatılan bir yükümlülüğünden daha etkili bir şekilde laiklik ve eşitlik prensiplerine duyarlılığı artırmanın bir yoludur."

⁷ Bu bağlamda, Yadh Ben Achour'un, *Yaker/Fransa* (CCPR/C/123/D/2747/2016) ve *Hebbadi/Fransa* (CCPR/C/123/D/2807/2016) davalarındaki Komite Görüşleri'ne ekli bireysel muhalefet görüşüne bakınız. Komite İç Tüzüğü'nün 90 (1) sayılı kuralı uyarınca söz konusu başvurunun değerlendirilmesinde yer almadığını belirtmek isterim.

⁸ Bakınız, Uluslararası Adalet Divanı, *Ahmadou Sadio Diallo (Gine Cumhuriyeti ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti)*, esas, karar, UAD (ICJ) Raporları 2010, s. 639 ve devamı, özellikle s. 663 ve 664, paragraf, 66.

⁹ *Rabbae ve diğerleri/Hollanda* (CCPR/C/117/D/2124/2011).